

RADKA PAPOUŠKOVÁ

MIGRACE ZA STUDIEM: CIZINCI NA VYSOKÉ ŠKOLE EKONOMICKE V PRAZE

R. Papoušková: *Migration for studies: foreign students at the University of Economics, Prague.* – Geografie-Sborník ČGS, 112, 2, pp. 185–203 (2007). – The article deals with international migration for educational purposes in Czechia. Czechia receives an increasing number of foreign students mainly from Slovakia, Russia, the Ukraine and Belarus who come to study bachelor and master programmes in the Czech language. The share of foreign students in the total student population in Czechia is 7.5 % (2005–2006). The survey based on electronic questionnaire was performed among foreign students at the University of Economics, Prague in spring 2006 with the objective to confirm the hypothesis on motivation for studying in Czechia and plans after graduation. The first part of the article briefly summarizes theoretical and empirical findings and the second part analyses the survey results.

KEY WORDS: international migration – student migration – motivation for study abroad – foreign students in Czechia.

1. Úvod

Pobyt cizinců za účelem studia tvoří zatím relativně malou část toků mezinárodní migrace. Nicméně počet studujících cizinců roste velmi dynamicky jak ve světovém měřítku, tak v Česku. Tato studie je příspěvkem do vcelku skromné skupiny studií věnovaných migraci za studiem a studiu v zahraničí. V Česku jsou taková témata spíše jen okrajovou součástí výzkumu postavení jednotlivých etnických menšin nebo méně častých průzkumů o názorech cizinců na českou společnost¹.

Studie se zaměřuje na migraci vysokoškolských studentů do Česka a snaží se zodpovědět na následující otázky: Kdo jsou cizinci, kteří přicházejí studovat do Česka? Jaká je jejich motivace pro výběr právě Česka? S jakými obtížemi se setkávají při studiu v Česku? Zůstávají po ukončení studia v Česku? K objasnění těchto otázek jsou použity výsledky průzkumu názorů zahraničních studentů na VŠE v Praze, který proběhl ve dvou kolech na jaře 2004 a v létě 2006 na základě dotazníkového šetření.

Studie má dvě části. V první z nich jsou shrnuty poznatky a teoretické přístupy o migraci studentů z dostupné literatury, především co se týká motivů a potenciálních dopadů studentské mobility. Na základě této části jsou formulovány hypotézy pro empirický výzkum. Druhá část se zabývá výsledky dotazníkového šetření, které se zaměřovalo na motivy cizinců pro studium v Česku, na názory o pobytu a studiu u nás a na záměry po ukončení studia.

¹ Vyložené vysokoškolským studentům je věnována práce Nováková (2005). Obecně názory cizinců o Česku se zabývá např. výzkumný projekt GAAV a ISS FSV UK „Jak se žije cizincům v ČR“ <http://biocizi.fsv.cuni.cz>.

2. Teoretická východiska a situace v Česku

Studiu v zahraničí nebyla dlouhou dobu věnována přílišná pozornost při zkoumání mezinárodní migrace vzhledem ke krátkodobému a časově omezenému charakteru studentské mobility (King, Ruiz-Gelices 2003, s. 230)². Více studií se objevilo až v 90. letech 20. století, kdy se i více vědeckých prací začalo věnovat fenoménu globalizace. Studie migrace studentů se obvykle věnují profilu studenta, počátečnímu rozhodování o studiu v zahraničí a následnému chování po vystudování (zda se absolventi vrací do země původu nebo zda zůstávají v místě studia)³. Pozornost v současnosti také přitahuje dynamika vývoje počtu zahraničních studentů. V roce 2004 přesahoval počet studentů studujících mimo zemi původu 2,65 milionů, z nichž 85 % studovalo v zemích OECD. V posledních pěti letech se počet zahraničních studentů každoročně zvyšoval v průměru o 10 % a od roku 1995 se zdvojnásobil (Education 2006, s. 521).

Česko sice nepatří mezi světové vzdělávací velmoci, jako jsou USA, Velká Británie, Německo, Francie, Austrálie, Rakousko nebo Kanada, kde jsou zahraniční studenti významně koncentrováni, ale dynamika absolutního i relativního nárůstu počtu zahraničních studentů na vysokých školách v Česku patří mezi nejvyšší mezi zeměmi OECD. Podle ČSÚ studovalo u nás ve školním roce 2004/05 více než 18 tisíc studentů s cizím státním občanstvím, kteří tvořili asi 6,2 % všech zapsaných vysokoškolských studentů⁴. Pro porovnání, podíl mezinárodních studentů na všech zapsaných studentech dosahoval v roce 2004 v zemích OECD v průměru 6,5 %. Relativně nejvíce (více než 10 %) mezinárodních studentů hostila Austrálie, Velká Británie, Švýcarsko, Rakousko, Nový Zéland, Francie a Spolková republika Německo. Podíl zahraničních studentů byl relativně nízký v USA (3,4 %) (Education 2006). V Česku se počet zahraničních studentů více než zčtyřnásobil oproti roku 1997/98, zatímco celkový počet cizinců u nás se zvýšil mezi roky 1997 a 2005 jen 1,3krát (Cizinci v ČR).

Obecně jsou motivy pro studium v zahraničí hlavně ekonomické. Rozhodování o studiu v zahraničí lze vysvětlit pomocí mikroekonomického modelu, který přirovnává rozhodování o migraci k investičnímu problému podle Beckerovy teorie lidského kapitálu (Sjaastad 1962, in Zimmermann, Bauer 2002/I, s. 3). Právě v případě mezinárodního pohybu studentů je migrace často doprovázena negativním příjmovým diferencíalem (na rozdíl od předpokladů neoklasické mikroekonomické teorie, kdy je migrace vyvolána pozitivním příjmovým diferencíalem). Tento příjmový diferenciál je tvořen hlavně ušlými výdělky v zemi původu a možnými negativními výdělky v cizině ve formě poplatků a školného. Přesto k migraci dochází, protože rozhodnutí o studiu lze považovat za investiční rozhodnutí, které je ovlivněno i současnou hodnotou očekávaných budoucích výnosů z lidského kapitálu. Budoucí výnosy z lidského kapitálu

² Mezinárodní statistiky nejčastěji považují za zahraničního studenta člověka, který není občanem hostitelské země, kde studuje (Education 2006, s. 521; Education 2002, s. 238).

³ Studií není mnoho a chybí především empirická data. Profil studentů a sklony k emigraci studovali Schnitzer, Zempel-Gino 2002. King a Shuttleworth se zaměřili na emigraci irských absolventů na konci 80. let a vysvětlovali tyto pohyby v souvislosti s vývojem pracovního trhu a periferní situací Irska (King, Ruiz-Gelices 2003, s. 231). Další studii provedli Li a kol. (1996), kteří se věnovali záměrům studentů z Hong Kongu ve Velké Británii. Na specifika studentských krátkodobých zahraničních pobytů a jejich vlivu na následné chování studentů se zahraniční zkušeností se zaměřovala studie Kinga a Ruiz-Gelicese (2003, s. 229–252).

⁴ Ve školním roce 2005/06 studovalo na českých vysokých školách již 21 400 cizinců a tvořili tak 7,5 % všech studentů (Cizinci v ČR).

získaného studiem v zahraničí musí být dostatečně velké, aby je student–absolvent stihl využít v produktivním věku po návratu do země původu. Porovnání výše očekávaných budoucích výnosů v zemi původu a v zahraničí (očekávaný příjmový diferencíál) ovlivňuje i následné chování po studiu.

Kromě ekonomických motivů, mohou studenti zvolit studium v zahraničí z rodinných důvodů nebo osobních preferencí (nové zkušenosti, osamostatnění se). Studium v zahraničí je příležitostí k vybudování sociálních a neformálních vazeb v hostitelské zemi, které mohou usnadnit migraci zpět v budoucnu (Hugo 1981, Massey 1993). Motivem studia v zahraničí tedy může být také cesta k trvalejšímu přesídlení. Studium v zahraničí je v případě nejistých a nepříznivých podmínek v zemi původu používáno rodiči jako strategie ochrany a zajištění lepší budoucnosti pro vlastní děti nebo i jako diverzifikace příjmů rodiny (podle nové ekonomie migrace, Stark 1981 in Massey et al. 1993, s. 436)⁵.

Motivace vycházejí z porovnání situace v zemi původu se situací jinde ve světě. Klíčovými faktory jsou kvalita a dostupnost vysokoškolského vzdělání v zemi původu (Li a kol. 1996, s. 54). Limity pro přístup k terciárnímu vzdělání mohou existovat ve formě přijímacích zkoušek, úzké nabídky studijních oborů, příliš vysokých poplatků za studium v porovnání s kupní silou obyvatelstva či vysokých nákladů v důsledku korupce. Výběr konkrétní destinace pak obvykle odráží geografickou vzdálenost, znalost či příbuznost jazyka, historické vazby mezi zeměmi, eventuelně jejich kulturní blízkost, a také finanční náročnost studia. Důležitou úlohu sehrává konkrétní obor studia, institucionální blízkost vzdělávacích systémů a institucionální podpora studentské mobility (např. v zemích EU či granty pro rozvojové země). Konečné rozhodnutí, kam za studiem, může ovlivnit i propagační kampaň univerzit (především z Austrálie, USA či V. Británie) např. na veletrzích vzdělávání nebo v médiích, kdy se univerzity (event. vládní agentury) snaží nalákat talentované zahraniční uchazeče o studium.

Otázkou tedy bylo, jaké motivy jsou relevantní v případě zájmu o studium v Česku. Na základě dotazníkové šetření na Vysoké škole ekonomické v Praze (viz 3. kapitola) byly ověřovány následující hypotézy:

H1: Studenti zvolili studium v zahraničí především proto, že je považují za důležitou investici do budoucna (mají ekonomický motiv).

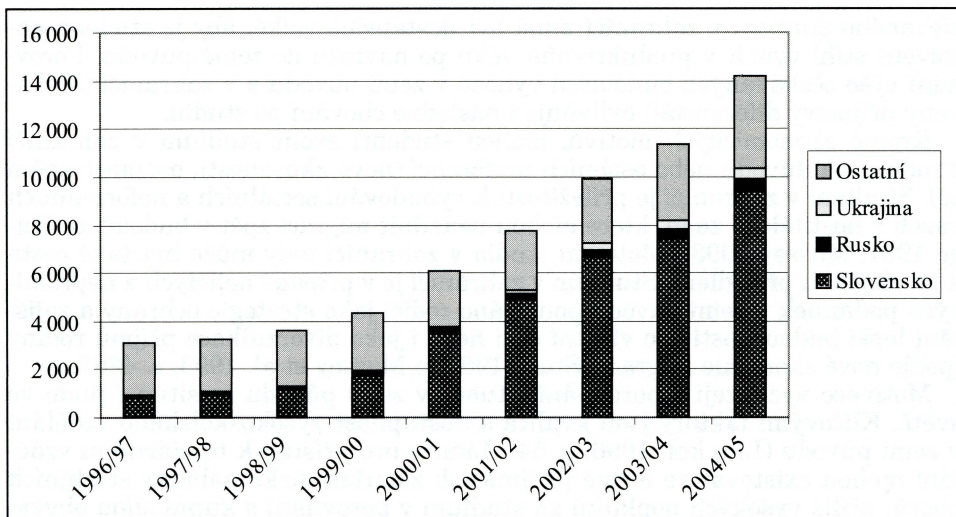
H2: Geografická a kulturní blízkost a jazyková příbuznost patří mezi důležité motivy pro výběr studia v Česku.

H3: Česko si studenti vybrali především proto, že zde jako cizinci nemusí platit školné.

Motivy pro studium v zahraničí jsou úzce provázané s tím, kdo jsou zahraniční studenti. Možnost studovat na vysokých školách v Česku republice využívají zejména studenti ze Slovenska (67 % zahraničních studentů), kteří jsou schopni studovat v českém jazyce, a tak nemusí studium platit⁶. V posledních letech byl zaznamenán nárůst počtu studentů z bývalých států Sovětského

⁵ Li a kol. (1996, s. 51–67) potvrzuje, že mnoho hongkongských rodičů vyslalo své děti studovat do zahraničí před rokem 1997 v důsledku nejistoty očekávané po předání Hong Kongu Číně.

⁶ Zákon 111/1998 Sb. o vysokých školách totiž stanovil, že cizinci studují na veřejných vysokých školách bezplatně za stejných podmínek jako občané ČR. Cizinci však musí složit přijímací zkoušky v češtině a studují také v českém jazyce. Ti cizinci, kteří překročí obvyklou dobu studia, studují v cizím jazyce nebo studují na soukromé škole, si za studium platí. Mezi cizinci jsou i studenti, kteří pobírají vládní stipendium v rámci rozvojové pomoci Česka (v letech 2003–2007 je každoročně rozdělováno 200 stipendií) a dále stipendia vyplývající z mezinárodních dohod.

Obr. 1 – Počet zahraničních studentů podle země původu zapsaných do studijních programů na všech vysokých školách v Česku. Zdroj: ČSÚ http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/datove_udaje_vzdelavani

svazu (Rusko, Ukrajina, Bělorusko, Kazachstán a další – celkem více než 9 % zahraničních studentů) a Velké Británie (viz obr. 1)⁷.

Nejvíce cizinců studuje na vysokých školách v Praze a v Brně. Praha samotná představuje největší magnet, kde studovalo v roce 2004/05 více než polovina všech studentů – cizinců (55 %). V Brně pak studuje dalších 20 % cizinců (hlavně ze Slovenska). Cizinci tvoří největší podíl veškeré studentské komunity v Opavě (9,7 % všech studentů), v Pardubicích (7,6 %) a v Praze (7,3 %). Na všech vysokých školách celkem studovali v roce 2004/05 zahraniční studenti nejčastěji ekonomické vědy a nauky (25 % studentů–cizinců), zdravotní, lékařské a farmaceutické obory (20 % studentů–cizinců) a technické vědy (17 % cizinců). Více než 10% podíl zaujímají cizinci na všech studentech Univerzity Karlovy, VŠE v Praze a na uměleckých školách AMU v Praze a JAMU v Brně (Cizinci v ČR). Mnohem vyšší podíly cizinců dosahují některé soukromé vysoké školy, na nichž však studuje celkem pouhých 5 % všech zahraničních vysokoškolských studentů.

Další část průzkumu se zaměřovala na chování po ukončení studia. Absolventi se buď vrací do země původu nebo zůstávají pracovat v zemi studia či v jiné (třetí) zemi. Jejich rozhodování je ovlivněno jednak mzdovým diferencíálem a příležitostmi, jednak nastavením imigračních politik včetně možnosti změny pobytového statutu (Li a kol. 1996, s. 51–67)⁸. Zákaz změny statutu je

⁷ Naopak čeští občané studují vysokou školu především v Česku (asi 98 %). Počet českých studentů, kteří studují na univerzitě v zahraničí se však zvyšuje, hlavně v důsledku vstupu Česka do EU a v roce 2004 dosahoval 7 tisíc (Education 2006). Nejoblíbenější destinace českých studentů studujících v zahraničí jsou Německo, USA, Francie, Austrálie, Rakousko, Slovensko a Velká Británie (Education 2006, tab. C3.8).

⁸ V některých zemích jsou imigrační politiky velmi přísné, změna statutu ze studentského na pracovní vízum je v podstatě nemožná a cizinci dostanou studentské vízum pouze v případě, že deklarují, že po dokončení studia zemi opustí. I přesto představují cizinci, kteří přišli původně na studentské vízum, avšak zůstali i po vypršení jeho platnosti, značnou část nelegálních migrantů např. v Austrálii či USA.

nástrojem omezení úniku mozků z méně vyspělých zemí původu, avšak v realitě může vést k růstu nelegální migrace.

K návratu do země původu může dojít i v případě, když nedojde ke změně poměru v ekonomické úrovni (a příjmovém diferenciálu) mezi zemí původu a imigrace. C. Dustmann (2001, s. 231–244) rozvinul všeobecný model životního cyklu, kde rozhodnutí o návratu migranta vyplývá jednak z preferencí určité lokality (subjektivní představy o kvalitě života v určité destinaci, sociální vazby, klima), a jednak z dalších dvou motivů. Mezi ně patří vyšší kupní síla aktiv nashromážděných v hostitelské zemi a použitých v zemi původu.⁹ To v případě návratu okamžitě po ukončení studia nebývá relevantní, pokud student při studiu intenzivně nepracoval. Druhým motivem jsou větší výnosy z lidského kapitálu získaného v hostitelské zemi a uplatněného v zemi původu. Hlavně v případě, když je země původu méně vyspělá, mohou být znalosti, dovednosti a zkušenosti získané v zemi imigrace (ve formě jazykových znalostí, znalostí pracovních návyků, postupů a technologie, znalostí institucionálního zajištění, znalostí trhu) hodnotným aktivem, resp. relativně hodnotným aktivem. Takový lidský kapitál nemusí stačit ke zvýšení příjmu v hostitelské zemi, ale může významně zvýšit potenciální mzdu v zemi původu. V zemi původu je migrant totiž jedním z mála, kdo tyto znalosti má. Důvodem k návratu tento faktor sám o sobě není, pokud získané znalosti a dovednosti vedou k růstu příjmu a lepší pracovní pozici v zemi imigrace (Dustmann 2001, s. 243).

V realitě jsou údaje o následném chování neúplné a v mnoha zemích se ani nesledují. Důsledky studentské migrace se tak pouze odhadují na základě sociologických průzkumů záměrů absolventů. Např. průzkum provedený v USA (zemi, která pravděpodobně nejvíce nasává nejlepší odborníky) o potenciálních dopadech migrace Ph.D. studentů ukazuje, že podíl zahraničních Ph.D. studentů, kteří chtějí zůstat po absolvování pracovat v USA, se liší podle země původu od více než 80 % u studentů z Indie až po 20 % studentů z Indonésie. Podíl Ph.D. studentů, kteří dostali nabídku od amerického zaměstnavatele byl nejvyšší u studentů z Indie (60 %), Velké Británie, Číny, Řecka a Argentiny (více než 50 % absolventů), následovaný Peru, Íránem, Německem, Kanadou a Novým Zélandem. Ztráty „mozků“ se tak týkají nejen rozvojových zemí, ale i vyspělých zemí OECD (International mobility 2002, s. 44).

Průzkum provedený na VŠE se týkal všech studentů bakalářského a magisterského studia, tedy nikoli jen absolventů, takže obsahoval budoucí záměry až o dokončení studia (až 5 let). Vzhledem ke geografické poloze Česka ve středu Evropy, členství v EU a nižším mzdám oproti západní Evropě, byla testována hypotéza, zda je Česko v případě vysokoškolských studentů (absolventů) tranzitní zemí a studenti hodlají po studiu odejít pracovat dále „na západ“ (H4). Naopak vzhledem k ekonomické situaci v zemích původu většiny zahraničních studentů byla dále ověřována otázka, jaký podíl studentů má záměr se vrátit do země původu (H5).

Následné chování po studiu má samozřejmě celou řadu dopadů na země studia a země původu (event. na třetí země). Vzdělávání zahraničních studentů může být v hostitelských zemích významnou součástí exportu služeb na

---

⁹ Vyšším výdělkům v hostitelské zemi pravděpodobně odpovídá i vyšší cenová úroveň. Pro migranta je proto výhodné, když může úspory vydělané v „tvrdé“ méně spotřebovat v zemi původu a pořádit si vyšší životní standard (vyšší úroveň spotřeby). Návratem získává tedy i migrant indiferentní k lokalitě a využívá výhody relativně vysokých výdělků v zemi imigrace a relativně nízkých cen v zemi původu.

běžném účtu platební bilance. Ekonomický dopad je samozřejmě vyšší, když země vybírají poplatky za studium v plné výši. V roce 1998 činil odhad exportu vzdělávacích služeb asi 30 mld. USD, což bylo asi 3 % obchodu službami v zemích OECD (v Austrálii až 12 %). Studenti jsou zároveň spotřebiteli dalšího zboží a služeb v hostitelské zemi po dobu několika let (ubytování, stravování, cestování, atd.). V Česku cizinci studující v češtině (většina) neplatí školné, takže na běžném účtu platební bilance se to příliš neprojeví. Nicméně studenti jsou v Česku spotřebiteli a i jejich výdaje u nás ovlivňují hrubý domácí produkt. Organizace OECD uvádí, že i krátkodobé přínosy převyšují ve většině případů náklady spojené se studiem cizinců (Trends 2001, s. 114). Dopad je více znatelný v případě menších měst s univerzitami regionálního významu, kde studentská komunita může představovat značnou část spotřebitelů a ovlivňovat např. trh s bydlením.

Zahraniční studenti ovlivňují také trh práce hostitelské země. Některé země umožňují cizincům pracovat již během studia, obvykle na omezený počet hodin (20 za týden Austrálie) nebo o hlavních prázdninách (např. Finsko) bez pracovního povolení. Zahraniční studenti jsou však potenciálním zdrojem kvalifikované pracovní síly po dokončení studia. Pro hostitelskou zemi znamenají příliv mozků, příliv mladých, dynamických a flexibilních lidí.¹⁰ Podle OECD je studium v zahraničí počátkem zvýšené migrace vědeckých pracovníků a výzkumníků v oblasti moderních technologií (Trends 2001, s. 93–117). Cizinci mohou zvyšovat znalostní a inovační potenciál hostitelské země již v průběhu studia, kdy se zapojují do vědeckovýzkumných aktivit v hostitelské zemi psaním svých magisterských, disertačních prací a odborných studií (Trends 2001, s. 94).

Zahraniční studenti ovlivňují i vzdělávací systém a instituce. Zahraniční studenti obvykle zvyšují zdroje pro financování vzdělávacích systémů, a to buď přímo placením poplatků nebo nepřímo tím, že se zvětšuje velikost vzdělávacího systému, a tak i možnost dosažení kritické úrovně pro úspory z rozsahu. Univerzity mohou poté rozšiřovat nabídku studijních programů (rozvíjet curriculum) a redukovat jednotkové náklady. Přítomnost zahraničních studentů může na druhou stranu zvyšovat náklady na zabezpečení studia (kvalifikace a dostatek učitelů, více konzultačních hodin věnovaných cizincům, dodatečná jazyková příprava studentů) a administrativní náklady (oddělení zahraničních styků, „help desk“ pro zahraniční studenty, marketing programů v mezinárodním měřítku, finanční podpory studentů).

Konkrétní výsledky závisejí na vhodném nastavení systému. Pak může společné studium se zahraničními studenty na univerzitách zvyšovat povědomí o „světové konkurenci“ v oboru a zvyšovat studijní výsledky domácích studentů a úroveň studia na univerzitách. Přítomnost zahraničních studentů zprostředkovává domácím studentům „zahraniční zkušenost“ a umožňuje studovat v multikulturním prostředí. Internacionalizované univerzity se často chlubí právě vysoce multikulturním prostředím, které pro absolventy zajišťuje kontakty v mnoha různých zemích na světě. Naopak v případě omezeného

¹⁰ Některé hostitelské země si to uvědomují a poskytují absolventům škol usnadnění administrativních postupů při změně statutu. V zemích s bodovým systémem (Austrálie, Nový Zéland, Kanada) dostávají absolventi místních univerzit obvykle dodatečné body. Zvýhodnění se mohou lišit i podle vystudovaných oborů. Na počátku 21. stol. většina zemí velmi usnadňovala přeměnu statutu absolventům oborů informačních technologií a nepožadovala k pracovnímu povolení ani předchozí praxi – Austrálie, Rakousko, Francie (Trends 2001, s. 97).

přístupu k terciárnímu vzdělání financovaného z veřejných zdrojů mohou však eventuelně velmi nadaní cizinci, neplatící školné, ještě více omezit přístup pro domácí populaci.

Vzhledem k tomu, že cizinci obvykle studují v jazyce hostitelské země, znají lépe jazyk a snadněji se adaptují v majoritní společnosti. Na tuto problematiku se dotazníkové šetření zaměřilo jen okrajově a zkoumalo názory studentů–cizinců na českou společnost a jejich zkušenosti s trhem práce (H6: Studenti–cizinci se snaže integrovat do české společnosti.)

S ohledem na využití potenciálu zahraničních studentů mělo Česko donedávna vcelku paradoxní nastavení imigrační politiky. Na jedné straně došlo od roku 1999 ke zrušení poplatků za studium pro cizince, což bylo v podstatě podpůrné opatření studentské migrace, na druhé straně však bylo pro absolventy velmi obtížné zůstat pracovat u nás po ukončení studia. Teprve od října 2004 zařadilo Česko absolventy českých vysokých škol, kteří zakončili studium v roce 1995 a později, do pilotního projektu legální migrace (Imigrace, MSPV).

3. Dotazníkové šetření na VŠE v Praze

V době průzkumu (březen – duben 2006) studovalo aktivně na Vysoké škole ekonomické v Praze 1 762 studentů s cizí státní příslušností a tvořili tak již více než 10 % všech studentů. V roce 2000 tvořili cizinci pouhých 5 % všech studentů. Počet studentů–cizinců narostl hlavně po roce 1999, kdy bylo uzákoněno bezplatné studium pro cizince studující v českém jazyce. Zatímco ještě v roce 1996 bylo přijato 79 cizinců, v roce 2000 jich již bylo 433. Od roku 2000 narostl počet přijatých studentů–cizinců na VŠE více než 2krát na 935 přijatých ve školním roce 2005/06 a v říjnu 2005 tvořili cizinci 13,6 % všech studentů VŠE (Výroční zprávy o činnosti VŠE 2000–2005)¹¹. Největší část představují studenti ze Slovenska (necelé dvě třetiny). Státní občanství ostatních zahraničních studentů je poměrně diverzifikované, asi třetina všech studentů – cizinců pochází ze zemí bývalého SSSR (hlavně z Ruska, Běloruska, Ukrajiny a Kazachstánu). Ostatní cizinci tvoří přibližně 5–7 % a pocházejí nejčastěji z Vietnamu, Mongolska a Bulharska. Nejvíce cizinců studuje na Fakultě mezinárodních vztahů (F2; 32 % všech cizinců), oblíbená je i Fakulta podnikohospodářská (26 %) a Fakulta financí a účetnictví (22 %).

Provedený průzkum lze považovat za určitý pilotní projekt zaměřený pouze na VŠE, který je možné v budoucnu rozšířit i na další vysoké školy v Česku. VŠE byla vhodným objektem pro zkoumání vzhledem k tomu, že zde cizinci zaujímají relativně významný podíl studentů a VŠE přitahuje přibližně 10 % všech cizinců studujících u nás. Ekonomické obory jsou pro cizince velmi atraktivní. V neposlední řadě bylo na VŠE možné snadno provést průzkum pomocí elektronických dotazníků díky spolupráci s vedením školy.

Průzkum o motivacích a úmyslech studentů–cizinců proběhl totiž formou internetového dotazníkového šetření. V březnu 2006 byl všem cizincům (1762) do jejich školní e-mailové schránky odeslán dopis s žádostí o vyplnění dotazníku na uvedené internetové adrese. Na dotazník bylo možné odpovědět anonymně, po vyplnění na internetové stránce byl dotazník odeslán ke zpracování do databáze. Toto šetření navazovalo již na zkušenosti z předchozího vý-

¹¹ Mezi těmito studenty nejsou zahrnuti cizinci, kteří na VŠE studují v angličtině a jsou zde na studentskou výměnu v rámci programů CEMS, Erasmus, CESP.

zkumu z jara 2004¹². Díky lepšímu načasování a vylepšené formě elektronického zpracování byla zajištěna vyšší návratnost odpovědí 31 % (oproti 22 % v roce 2004). Cílem průzkumu bylo zjistit postoje a názory cizinců a vyvodit určité závěry o dopadech studentské migrace v Česku. Hypotézy byly stanoveny jednak na základě studia odborných článků (viz kap. 2) a na základě příležitostných osobních rozhovorů se zahraničními studenty. Podle toho byl také navržen strukturovaný dotazník, rozdělený tematicky do tří částí: 1. motivace pro studium v cizině a v Česku, 2. názory na pobyt a studium v Česku, pracovní zkušenosti v Česku, a 3. úmysly po ukončení studia. Dotazník obsahoval kombinaci otevřených a uzavřených otázek s možností výběru. Otázky s výběrem odpovědí byly často detailní tak, aby vyplnění odpovědí bylo snadnější a otázka byla pro cizince srozumitelnější, neboť respondenti vyplňovali dotazníky zcela samostatně na internetu. Tyto otázky vždy obsahovaly otevřenou možnost (variantu: jiné). Otázky byly částečně přeformulovány na základě zkušeností s prvním kolem průzkumu v roce 2004. Při stanovení závěrů je však třeba počítat s možným zkreslením, která mohla vzniknout díky dotazníkové formě a formulaci otázek. Odpovědi získané z dotazníků byly zpracovány pomocí aplikace Microsoft Excel jednoduchým tříděním, stanovením četností i v podskupinách souboru odpovědí použitím kontingenčních tabulek.

3.1. Kdo jsou zahraniční studenti a proč přišli?

Z celkového počtu respondentů 547 (31 % všech studentů – cizinců na VŠE) jich 65,3 % pocházelo ze Slovenska (359 studentů), 27,4 % ze země bývalého Sovětského svazu: celkem 150 studentů z toho nejvíce z Ruska (54), Běloruska (38) a Ukrajiny (35); a 7,3 % z ostatních zemí (38 studentů, nejvíce z Vietnamu, Mongolska, Bulharska)¹³. Průzkumu se zúčastnilo nejvíce studentů z Fakulty mezinárodních vztahů (39 % všech respondentů). Složení respondentů podle země původu, podle pohlaví i podle fakult přibližně odpovídá adekvátnímu složení všech studentů – cizinců na VŠE. Ženy tvořily 60 % respondentů a průměrný věk všech respondentů byl 21,7 let. Průzkumu se zúčastnilo relativně méně studentů z nižších ročníků: 52 % respondentů bylo nejvýše ve druhém ročníku, zatímco mezi všemi studenty – cizinci na VŠE je maximálně ve 4. semestru 65 % studentů. Třetina respondentů uvedla, že žije v Česku déle než 5 let, ale jen 24 % respondentů bylo v 5. a vyšším ročníku. Část respondentů tedy žila v Česku ještě před zahájením studia. Necelá polovina respondentů žije u nás kratší dobu než 2 roky. Pro většinu respondentů bylo studium v Česku jedinou zkušeností s vysokoškolským studiem. Nicméně 9 % respondentů ze Slovenska a 24 % respondentů z ostatních zemí uvedlo, že již studovali na vysoké škole v zemi původu. Jen malá část respondentů také uvedla, že mají další zkušenosti se studiem v zahraničí (mimo Česko a zemi původu).

Při zkoumání motivů ke studiu v Česku byla nejprve respondentům položena otázka, proč nestudují v zemi původu. Z nabízených možností vybrali

¹² Oproti předchozí verzi průzkumu z roku 2004 bylo tentokrát možné dotazník odeslat i přesto, že nebyly zodpovězeny všechny otázky. Nicméně i přesto se průzkumu nezúčastnilo téměř 70 % studentů cizinců. Mezi nezúčastněnými nebyla zastoupena žádná specifická země původu nebo pohlaví či ročník nebo obor studia. Je možné, že byl pro ně dotazník příliš citlivou záležitostí a prostě nechtěli odpovídat nebo na to neměli čas.

¹³ Pokud není uvedeno jinak, je vyhodnocení otázek podle země původu rozděleno na dvě skupiny respondentů – Slováky a ostatní cizince.

respondenti nejčastěji jako důvod tvrzení, že studium v zahraničí jim umožní v budoucnu v zahraničí také pracovat (87 % všech respondentů) a tvrzení, že vystudování vysoké školy v zahraničí je důležitou položkou v životopisu (73 % všech respondentů). Tato druhá odpověď byla mnohem důležitější pro cizince z ostatních zemí než pro Slováky. Tyto odpovědi svědčí o tom, že studenti uvažují o vysokoškolském studiu jako o investici, kterou hodlají zúročit v budoucnu (viz kap. 2).

Asi třetina respondentů z jiných zemí uvedla, že je obtížné se dostat na vysokou školu v zemi původu. Ačkoliv většina studentů neuváděla jako důležité náklady na studium, z osobních rozhovorů s některými studenty–cizinci vyplynulo, že dostupnost kvalitního studia je v zemích původu často omezena. Podle studentů z Ukrajiny, ale i ze středoasijských zemí je studium v Česku dostupnější a levnější i pro „normálního“ člověka. V těchto zemích původu je studium velmi nákladné v důsledku neoficiálních „poplatků“ za přijetí na univerzitu a dále pak za každou zkoušku. Z rozhovorů také vyplynulo, že i někteří uchazeči o studium ze Slovenska si myslí, že bez známostí a úplatků se na některé vysoké školy na Slovensku nedá dostat a počet míst na univerzitách je omezený. Ačkoliv průzkum neměl za cíl ověřit, zda motivem pro stu-

Tab. 1 – Označte důvody, proč jste se Vy rozhodl/a pro studium v Česku. Každé tvrzení posuzujte zvlášť a přiřaďte mu důležitost od 10 (velmi důležité) do 1 (nedůležité).

Důvod	Studenti celkem		Ze Slovenska		Z ostatních zemí	
	Průměrná hodnota odpovědi	Procentní podíl vyplněných odpovědí	Průměrná hodnota odpovědi	Procentní podíl vyplněných odpovědí	Průměrná hodnota odpovědi	Procentní podíl vyplněných odpovědí
Čeština je blízká mému rodnému jazyku	7,741	99,5	8,511	99,7	6,258	98,9
V Česku jsou nižší životní náklady než v západní Evropě	6,687	98,7	6,340	99,2	7,359	97,9
Školy v Česku mají dobrou pověst	6,680	98,9	7,028	99,2	6,011	98,4
V Česku se neplatí školné na vysokých školách	6,611	99,3	6,101	99,7	7,600	98,4
V Česku je relativně snadné se dostat na vysokou školu	5,915	98,7	5,784	99,2	6,168	97,9
Česko je členem Evropské unie	5,448	99,1	4,773	99,4	6,751	98,4
V Česku žije moje rodina	2,898	96,9	2,217	97,8	4,235	95,2
V Česku jsem dostal studijní stipendium	2,231	96,3	2,011	97,8	2,670	93,6
Jiný důvod ? (uvedte jaký)	:	9,1	:	:	:	:

Pozn.: Důvody jsou seřazeny sestupně podle průměrné hodnoty odpovědi respondentů celkem. Zdroj: údaje z dotazníků, vyhodnocení autorka

Tab. 2 – Úspěšnost u přijímacího řízení na VŠE podle země původu

	Přihlášených (A)	Dostavilo se (B)	Prospělo (C)	Přijato (D)	Úspěšnost v % (D/B)
Přijímačky 2003/04					
Čelkem	12 935	10 529	5 680	4 691	44,55
Češi	12 183	9 927	5 265	4 309	43,41
Cizinci celkem	752	602	415	382	63,46
z toho Slováci	394	315	197	172	54,60
z toho ostatní	358	287	218	210	73,17
Přijímačky 2004/05					
Čelkem	12 068	10 002	6 261	4 750	47,49
Češi	10 618	8 836	5 371	4 065	46,00
Cizinci celkem	1 450	1 166	890	685	58,75
z toho Slováci	851	690	536	400	57,97
z toho ostatní	599	476	354	285	59,87
Přijímačky 2005/06					
Čelkem	17 650	14 314	9 733	5 968	41,69
Češi	15 254	12 395	8 278	5 033	40,61
Cizinci celkem	2 396	1 919	1 455	935	48,72
z toho Slováci	1 167	965	730	430	44,56
z toho ostatní	1 229	954	725	505	52,94

Zdroj: Výroční zprávy o činnosti VŠE 2000 – 2005, výpočty autorka

dium v zahraničí je budoucí trvalejší přesídlení, z odpovědí na první otázku lze usoudit, že respondenti pomýšlejí na budoucí práci v zahraničí (ať už je tím míněno Česko či nikoli).

Vyhodnocení důvodů pro studium právě v Česku se celkem výrazně liší podle zemí původu, jak je vidět z tabulky 1. Studenti ze Slovenska jako jasně nejdůležitější vyhodnotili jazykovou příbuznost a naopak cizinci z ostatních zemí považovali za nejdůležitější faktory neplacení školného. Překvapivě se jako relativně důležitý faktor ukázala snadná dostupnost vysokoškolského studia v Česku (5,8 b. Slováci, 6,2 b. ostatní). Tento důvod může být samozřejmě ovlivněn konkrétním výběrem vysoké školy, nebo velmi omezenou nabídkou vysokoškolského studia v zemi původu. Může však také být ovlivněn profilem uchazečů o studium. Do zahraničí obvykle nejdříve odcházejí ti nejnadanější. Při vyhodnocení přijímacího řízení na VŠE v posledních třech letech dosahovali cizinci (Slováci, ale hlavně cizinci z ostatních zemí) mnohem vyšší úspěšnosti u přijímacích zkoušek než Češi (viz tab. 2).

Rodinné důvody jako důležitý motiv pro studium v Česku uvedlo pouze asi 15 % všech respondentů (ohodnotili jej 8–10 body), a to i přesto, že 38 % všech respondentů uvedlo, že mají v Česku rodinu. Pro respondenty, kteří žijí s rodinou v Česku již delší dobu, je přirozené, že zde i studují vysokou školu.

Studium na VŠE si studenti vybrali především z toho důvodu, že je umístěna v Praze. Praha je celkově významným magnetem pro mezinárodní migraci jako všechny metropole (Drbohlav 2004, s. 36–38). Praha jako hlavní a největší město v Česku nabízí nejvíce příležitostí a je v ní nejvyšší koncentrace cizinců. Tento důvod byl nejdůležitější pro studenty ze Slovenska, pro které je Praha symbolem velkoměsta a hlavním městem bývalé federace, ale pro ostatní cizince byla Praha až na druhém místě. Pro tyto studenty bylo nejdůležitějším důvodem tvrzení, že VŠE je největší ekonomická škola v Česku. K těmto zjištěním dospěl i průzkum v roce 2004. Pro studenty je VŠE školou s dobrou pověstí a je dobrou položkou v životopisu (druhý nejdůležitější důvod všech respondentů).

Tab. 3 – Uveďte (označte křížkem), odkud jste se dozvěděl/a o možnostech studia v Česku (křížek můžete uvést u více možností)

Důvod	Studenti celkem (%)	Ze Slovenska (%)	Z ostatních zemí (%)
Od kamarádů a známých	66,4	73,2	53,0
Z internetu	33,6	40,6	19,9
Z novin a časopisů	17,2	18,0	15,5
Od studijních poradců ve škole v zemi původu	17,0	20,3	10,5
Od specializovaných soukromých agentur	4,7	0,6	12,7
Jinde a jinak (jak?)	6,0	4,2	12,7
Procentní podíl vyplněných odpovědí	98,2	98,9	96,8

Pozn.: Důvody jsou seřazeny podle procenta odpovědí respondentů celkem. Specializované agentury na přípravu na studium v Česku (včetně výuky češtiny) jsou hlavně v Rusku.

Zdroj: údaje z dotazníků, vyhodnocení autorka

Otázka 4 testovala, do jaké míry je rozhodnutí o studiu individuální. Respondenti mohli uvést více možností, kdo je významně ovlivnil při rozhodování. Studenti ze Slovenska uvedli ve 45 % případů, že se rozhodovali sami, asi třetinu ovlivnili rodiče a třetinu kamarádi. Ostatní cizinci se rozhodovali především pod vlivem rodiny (60 %).

Vliv kamarádů a známých se projevil hlavně ve formě zdrojů informací o studiu. Dvě třetiny respondentů uvádějí, že se dozvěděli o možnostech studia v Česku od kamarádů a známých, třetina uvedla jako zdroj informací internet, 17 % uvedlo jako zdroj střední školu v zemi původu a noviny a časopisy. Důležité zdroje informací se lišily podle země původu respondentů, jak je zřejmé z tabulky 3.

3.2. Jak jsou spokojeni se studiem a životem v Česku?

Respondenti jsou vcelku spokojeni se svým rozhodnutím studovat v Česku. Nováková (2005, s. 32) ve svém průzkumu na MUNI zjistila, že 50 % respondentů je spokojeno se studiem. Kdyby se znovu rozhodovali, kde studovat na vysoké škole, 83 % všech respondentů uvedlo, že by znovu zvolilo studium v Česku (odpověď ano a spíše ano). Studenti ze Slovenska jsou zřejmě více spokojeni se svou volbou než ostatní cizinci, kteří by se tak znovu nerozhodli v čtvrtině případů (zatímco Slováci jen v 11,5 %). Ani zavedení školného ve výši 10 tisíc Kč ročně by více než polovinu respondentů od studia u nás neodradilo. Jen asi 11 % všech respondentů odpovědělo, že by je to rozhodně odradilo (ano). Třetina respondentů uváděla, že by je to odradilo nebo spíše odradilo. Odpovědi se v podstatě nelišily podle země původu.

Na otázku, co se studentům líbí nebo co jim vadí na studiu v Česku odpověděla jen necelá polovina všech respondentů (47 %). Skupina spíše kladných odpovědí byla téměř stejně velká jako skupina spíše záporných odpovědí. V kritických odpovědích se objevily stížnosti na anonymitu ve škole, způsob výuky a systém studia, který je podle jejich názoru zaměřen povrchně a málo prakticky, jen 10 % odpovědí zmiňovalo problémy s postavením cizinců v Česku (problémy s vydáním víza, neprofesionální přístup cizinecké policie, nemožnost pracovat a problémy se zdravotním pojištěním). Kladné odpovědi vyzdvihovaly naopak kvalitu a způsob studia a uváděly, že Česko poskytuje celkově dobrou kombinaci faktorů pro výběr místa studia.

Tab. 4 – Označte křížkem, zda s uvedenými tvrzeními souhlasíte (spíše souhlasíte) nebo nesouhlasíte (spíše nesouhlasíte). Odpovídejte na základě vlastních zkušeností.

Důvod	Studenti celkem (%)			Ze Slovenska (%)			Z ostatních zemí (%)		
	ANO (+spíše ano)	NE (+spíše ne)	% vyplně- ných odpovědí	ANO (+spíše ano)	NE (+spíše ne)	% vyplně- ných odpovědí	ANO (+spíše ano)	NE (+spíše ne)	% vyplně- ných odpovědí
S lidmi se v Česku zachází podle toho, z jaké země pocházejí	50,00	50,00	98,72	38,48	61,52	99,16	72,28	27,72	97,87
Češi jsou tolerantní vůči cizincům	67,65	32,35	98,90	78,71	21,29	99,44	46,20	53,80	97,87
Na univerzitě je větší tolerance vůči cizincům než jinde ve společnosti	67,84	32,16	98,35	64,51	35,49	98,89	72,73	25,13	99,47

Zdroj: údaje z dotazníků, vyhodnocení autorka

Otázka 6 také zjišťovala názory studentů na postoje společnosti v Česku vůči cizincům. Z tabulky 4 je vidět, že diskriminaci a jiné zacházení vnímají jinak studenti ze Slovenska a studenti z ostatních zemí. Nicméně odpovědi nejsou vyhraněné, ale soustřeďují se u středu škály odpovědí : spíše ano a spíše ne. Zatímco 62 % Slováků nesouhlasilo s tvrzením, že se s lidmi zachází podle toho, odkud pocházejí, 72 % ostatních cizinců uvedlo pravý opak. Studenti se domnívají, že na univerzitě je větší tolerance než jinde ve společnosti.

Na otázku, kdo jsou jejich nejbližší kamarádi, nejvíce studentů vybralo odpověď, že buď Češi a krajané (38 %) nebo Češi, krajané a ostatní cizinci (36 %). Slováci nejčastěji uváděli první z těchto dvou možností (50 %), zatímco ostatní cizinci uváděli nejčastěji nejširší odpovědi (43 % ostatních cizinců se přátelí se všemi). Je to dáno zřejmě tím, že vzhledem ke zvláštnímu postavení se slovenští studenti nepotřebují tolik přátelit s ostatními cizinci.

Zajímavá zjištění přinesla otázka 7 o participaci studentů na pracovním trhu v Česku. Asi třetina všech respondentů uvedla, že při studiu vůbec nepracují, třetina si přivydělává příležitostnými brigádami a třetina pracuje dlouhodobě pro jednu nebo dvě firmy. Oproti průzkumu Novákové (2005, s. 33) na MUNI tedy více respondentů na VŠE uvedlo, že při studiu pracují (na VŠE 72 %, na MUNI 45 %). Z tabulky 5 jsou vidět rozdílné odpovědi studentů podle země původu.

Vzhledem k tomu, že studenti ze Slovenska mají snazší přístup na trh práce (nejenže jako občané EU nepotřebují pracovní povolení, ale navíc se bez problémů dorozumí), necelých 80 % ze slovenských respondentů uvedlo, že pracuje, chodí na brigády nebo podniká. Mezi ostatními cizinci je podíl nepracujících respondentů téměř 40 % a je u nich oproti Slovákům i vyšší podíl respondentů, kteří při studiu podnikají. Odpovědi se také lišily v závislosti na ročníku: v čím vyšším ročníku respondenti byli, tím méně bylo odpovědí, že vůbec nepracují, a přibývalo odpovědí, že mají stálější zaměstnání pro jednu nebo dvě firmy. Platí, že mladší ročníky chodí spíše brigády a nepracují, a vyšší ročníky mají již stabilnější práci a často navíc v oboru.

Tab. 5 – Vyberte (označte křížkem) jen jednu z možností, která Vás nejlépe charakterizuje

Možnosti	V % odpovědí	Z toho:				
	Studenti celkem	Ze Slovenska	Z ostatních zemí	Ukrajina	Bělorusko	Rusko
a) Při studiu vůbec nepracuji – plně se věnuji studiu	26,99	20,51	39,46	31,43	34,21	40,74
b) Při studiu si příležitostně vydělávám drobnými krátkodobými brigádami	34,01	38,20	25,95	22,86	39,47	24,07
c) Při studiu pracuji dlouhodobě pro jednu nebo dvě firmy	33,64	38,76	23,78	37,14	21,05	20,37
d) Při studiu podnikám	3,88	0,84	9,73	8,57	5,26	11,11
e) Jiná možnost (jaká?)	1,48	1,69	1,08	0,00	0,00	3,70
Celkem b)+c)+d)	71,53	77,81	59,46	68,57	65,79	55,56
Počet odpovědí celkem	541	356	185	35	38	54

Zdroj: údaje z dotazníků, vyhodnocení autorka

Mezi studenty, kteří odpověděli dále, jakou práci nejčastěji vykonávají (jen polovina všech respondentů), uváděla třetina z nich profese, které lze považovat za odborné práce související se studovaným oborem (např. konzultant, analytik, účetní, pracovník v bankovníctví, software analytik, marketing, ředitel kanceláře). Další třetina uvedla administrativní práce jako asistent, pracovník „call centra“, klientský pracovník, které lze eventuelně také považovat za zkušenosti použitelné v ekonomické praxi. Asi 23 % respondentů uvedlo, že vykonávají spíše méně kvalifikované práce ve službách jako práce v obchodech (pokladní, doplňovač zboží), v restauracích (číšníci), ve skladech, jako hlídači, recepční nebo hostesky či jiné brigády. Ostatní cizinci uváděli oproti studentům ze Slovenska častěji odbornou práci, to platí ale především pro studenty z Ruska a Běloruska, nikoli pro studenty z Ukrajiny, z nichž 42 % uvádělo méně kvalifikované práce mimo obor studia, což byl naopak případ jen asi 5 % ruských studentů (detailně viz tab. 6).

3.3. Jaké mají studenti záměry po ukončení studia?

Studenti měli za úkol vybrat tři z nabízených 8 možností záměrů chování po ukončení studijního programu a seřadit je podle priorit. Pro vyhodnocení bylo možné použít jen 445 odpovědí (82 % respondentů, tj. 25 % všech studentů–cizinců na VSE), ve kterých studenti jasně určili preference.

Nejvíce pravděpodobnou variantu chování studentů představuje jejich další pobyt v Česku, neboť 57 % všech respondentů označilo jedničkou (1. prioritou) buď možnost „další studium v Česku“ nebo možnost „práce v Česku“. Pětina respondentů označila jedničkou studium nebo práci v jiných evropských zemích a 12 % by volilo práci nebo studium jinde ve světě. Pouze 8 % respondentů zvolilo jako první prioritu návrat do země původu.

Tab. 6 – Pokud pracujete, jakou pozici /práci nejčastěji vykonáváte?

Možnosti	V % odpovědí	Z toho:				
		Ze Slovenska	Z ostatních zemí	Ukrajina	Bělorusko	Rusko
1: Odborné práce spojené s oborem studia (konzultant, účetní, softwarový analytik, pracovník v bankovníctví, marketingu, managementu cestovního ruchu)	28,98	26,00	36,14	15,79	33,33	47,62
2: Administrativní práce (asistent, pracovník call centra, klientský pracovník)	34,28	40,00	20,48	31,58	5,56	23,81
3: Obchodní služby (práce v maloobchodě, pohostinství, brigády)	22,61	22,00	24,10	42,11	38,89	4,76
4: Jazykový nebo jiný lektor, překladatelství	10,60	9,00	14,46	10,53	16,67	14,29
5: Letní brigády (Work and Travel)	2,12	3,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ostatní	1,41	0,00	4,82	0,00	5,56	9,52
Počet odpovědí celkem	283	200	83	19	18	21

Zdroj: odpovědi na otevřenou otázku v dotazníku, vyhodnocení autorka

Pokud bychom sledovali vzorec chování nejsilnější skupiny odpovědí, zjistili bychom, že studenti, kteří jako první prioritu volili práci v Česku (129 respondentů, tj. 30 %), by jako druhou možnost volili nejčastěji práci jinde v Evropě (30 % z nich) nebo by se vrátili do země původu (26 %). Jako třetí možnost pak těchto 129 respondentů volilo nejčastěji návrat do země původu (29 % z nich) nebo práci jinde v Evropě (19 %) nebo práci jinde ve světě (19 %). Taková „strategie“ odpovídá odpovědím studentů ve vyšších ročnících, kteří si po ukončení současného studijního programu budou hledat práci. Jen menší část z nich by chtěla pokračovat ve studiu. Šetření se zúčastnilo celkem 173 respondentů, kteří byli ve 4. a vyšším ročníku. Ti volili jako první prioritu práci v Česku ve 44 % případů, práci jinde v Evropě v 16 % případů, 10 % chtělo dále studovat v Česku a 11,5 % chtělo dále studovat mimo Česko. Návrat domů volilo jako první prioritu jen 7,5 % respondentů, avšak jako druhou prioritu již tuto možnost volilo 13 % respondentů a jako třetí prioritu 23 % respondentů. Jako druhá priorita byla nejpravděpodobnější odpověď „práce jinde v Evropě (25 %) a práce v Česku (23 % odpovědí studentů ve vyšším ročníku).

Naopak studenti z prvních tří ročníků (272 respondentů) spíše preferují pokračovat v Česku v navazujícím magisterském programu, neboť volili jako první prioritu nejčastěji další studium v Česku (39 % z nich) nebo práci v Česku (19 %). 13 % by volilo studium jinde v Evropě a jen 9 % by po ukončení studijního programu volilo návrat domů. Opět i v této skupině narůstal význam

Tab. 7 – Vláda ČR zavedla migrační program Výběru kvalifikovaných zahraničních pracovníků, který se již také vztahuje na absolventy českých vysokých škol. Tento program nabízí možnost požádat o povolení k trvalému pobytu ve zkrácené lhůtě po 2,5 letech práce a života v Česku (místo 5 let). Program je určen pro země mimo EU.

Možnosti	Studenti celkem (%)			Ze Slovenska (%)			Z ostatních zemí (%)		
	ANO	NE	Počet odpovědí	ANO	NE	Počet odpovědí	ANO	NE	Počet odpovědí
Slyšel/a jste již o tomto programu?	33,03	66,97	445	16,23	83,77	308	70,80	29,20	137
Znáte podmínky této možnosti?	14,16	85,84	445	3,25	96,75	308	38,69	61,31	137
Hodláte se po absolvování VŠ do tohoto programu přihlásit?	50,12	49,88	415	44,68	55,32	282	61,65	38,35	133

Zdroj: údaje z dotazníků, vyhodnocení autorka

návratu domů ve druhé (11 %) a třetí prioritě (22 %). Jako druhou prioritu volili studenti nižších ročníků nejčastěji práci v Česku (31 % z nich) nebo práci jinde v Evropě (16 % z nich).

Volba priorit se jen částečně lišila u odpovědí studentů ze Slovenska a z ostatních zemí. V obou skupinách dominovala v první prioritě práce nebo studium v Česku, ale v případě respondentů ze Slovenska to bylo relativně méně (54 % z nich) než v případě ostatních cizinců (64 % z nich). Ti naopak méně častěji volili práci nebo studium v jiné zemi v Evropě a častěji návrat do země původu. To je pochopitelné, neboť slovenští studenti jako občané EU mají možnost studovat a také pracovat (po dobu přechodného omezení zatím omezeně ve vybraných státech) kdekoli v EU.

Z odpovědí vyplývá, že velká část respondentů chce po ukončení studia zůstat v Česku a bude si tu hledat práci. Záměr vrátit se do země původu má jen malá část respondentů (do 10 %), což potvrzuje i zjištění získaná v minulém kole průzkumu. Budoucí chování samozřejmě bude záviset na tom, zda v Česku najdou práci a jak se změní okolnosti jejich pobytu.

Studentům byla také položena otázka, zda vědí o programu české vlády na výběr kvalifikovaných pracovníků pro zjednodušený přístup k povolení k trvalému pobytu, který se vztahuje i na všechny cizince—absolventy českých vysokých škol bez ohledu na jejich zemi původu (jak bakalářských, tak magisterských programů; viz Imigrace, MPSV). V tabulce 7 je uvedeno vyhodnocení odpovědí. Mezi studenty, kterých se program týká, je povědomí o programu celkem široké, ale jen méně než polovina zná jeho podmínky. Po absolvování studia by se do tohoto programu chtělo přihlásit 60 % respondentů z ostatních zemí.

Ti studenti, kteří se nehodlají do programu přihlásit, už ve většině případů trvalý pobyt mají. Informace o programu mezi studenty jsou nicméně dosti různorodé a často nepřesné (např. že existují omezení podle zemí původu). Na minimální bodovou hranici programu (25) dosáhnou již studenti s ukončeným bakalářským studiem, kteří alespoň půl roku v Česku pracují (na základě pracovního povolení) nebo mají vyřízené pracovní povolení a je jim více než 23 let (dle vlastní kalkulace bodů). Někteří studenti považují program za přínosný, jiní za zbytečný, protože již po 5 letech nepřetržitého pobytu v Česku mohou zažádat o trvalý pobyt. Studenti také zmiňovali jako překážku zapojení do programu nutnost pracovního povolení (podnikatelé jsou vyloučeni), avšak nepřetržitý pracovní poměr je někdy při studiu velmi obtížný.

Závěr

Studenti s cizím státním občanstvím jsou velmi dynamickou složkou migračních toků do Česka. Cizinci studující v českém jazyce nemusejí od roku 1999 platit školné. To je velkou výhodou pro studenty ze Slovenska, kteří tvoří přibližně dvě třetiny všech studentů–cizinců. Slováci se díky jazykové blízkosti a společnému historickému vývoji často ani za cizince nepovažují. Ostatní studenti–cizinci v Česku pocházejí nejčastěji z Ruska, Ukrajiny nebo Běloruska.

Dotazníkové šetření, které proběhlo na jaře 2006 na VŠE v Praze, bylo zaměřeno na názory a postoje všech studentů–cizinců, ale při vyhodnocení musely být často zohledněny podmínky postavení slovenských studentů oproti ostatním cizincům.

Z průzkumu vyplývá, že studenti přicházejí do Česka hlavně za studiem, které považují za investici a zdroj příležitostí do budoucna (H1). Jiné než ekonomické důvody (např. rodinné) hrají spíše zanedbatelnou roli. Od vzdělání v Česku očekávají, že jim poskytne více příležitostí po ukončení studia a možnost pracovat v zahraničí mimo zemi původu.

Průzkum potvrdil, že i na VŠE studenti přicházejí z geograficky a kulturně blízkých zemí a jazyková příbuznost je důležitým motivem pro výběr Česka jako studijní destinace (H2). Nebyla však jednoznačně potvrzena hypotéza (H3), že by cizinci přicházeli především proto, že se u nás neplatí školné. Motivace pro studium v Česku je různorodá, je často kombinací několika faktorů a liší se především podle země původu. Studenti ze Slovenska považují studium v Česku za přijatelný kompromis: jazyková nenáročnost a relativně lepší image českých vysokých škol (než slovenských) za relativně nižší náklady (než za lepší školy v západní Evropě). Studium v Česku je za hranicemi země původu, a přece „to není v cizině“. Oproti tomu ostatní cizinci vnímají Česko více jako destinaci zahraničního studia jako „západoevropskou“ zemi s relativně dobrou kvalitou vysokých škol a nižší cenou studia. Neplacení školného je důležitým důvodem jen pro studenty z ostatních zemí, ale jeho zavedení (ve výši 10 tis. Kč ročně) by celkově většinu všech studentů spíše neodradilo.

Se studiem v Česku jsou studenti spíše spokojeni a kdyby se znovu rozhodovali, opět by si studium v Česku vybrali. Tyto odpovědi reflektovaly spíše jejich postoje ke konkrétnímu studiu na VŠE, kterou si většina studentů vybrala proto, že je umístěna v Praze. Samozřejmě se studenti setkávají s určitými problémy v přijetí ve společnosti a při studiu na škole. Především studenti z ostatních zemí (mimo Slovenska) vnímají Česko spíše jako zemi s menší tolerancí cizinců a s různým zacházením podle země původu. Studenti jsou však přesvědčeni, že na univerzitě je větší tolerance než jinde ve společnosti a většina z nich se kromě krajanů přátelí jak s Čechy, tak s ostatními cizinci. Většina studentů již při studiu pracuje. Celkově tedy odpovědi spíše směřují k potvrzení hypotézy (H6), že se studenti–cizinci lépe integrují do české společnosti. Průzkum jako takový nebyl podrobně zaměřen na integraci studentů–cizinců, takže k jednoznačnému potvrzení hypotézy (H6) by byl třeba konkrétně zaměřený průzkum.

Z odpovědí o záměrech po ukončení studijního programu vyplývá, že většina studentů chce dále spíše studovat nebo pracovat v Česku. Nepotvrdila se tak hypotéza (H4), že by Česko bylo tranzitní zemí, ze které absolventi odcházejí po studiu pracovat dále „na Západ“. Vzhledem k malé míře návratnosti a roztržitésti odpovědí nelze hypotézu (H4) považovat ani za jednoznačně vyvrácenou. Část studentů má totiž jistě takovou strategii, ale v případě, že

neuspějí, je Česko druhou nejlepší možnou variantou. Přestože studenti uvádějí své úmysly do budoucna, až dostudují, a jen menšina z nich byla těsně před takovým rozhodnutím, je z toho možné učinit závěr, že pokud v Česku budou vhodné podmínky pro jejich další působení, většina ze studentů hodlá u nás zůstat. Pro mnoho cizinců je tak studium na českých vysokých školách možnou cestou k následné pracovní migraci.

Průzkum naopak opětovně potvrdil hypotézu (H5), že jen malá část studentů–cizinců má záměr se vrátit po ukončení studia do země původu. Méně než 10 % uvažuje po ukončení studia o návratu do země původu. Návrat do země původu získává na významu až jako třetí nejlepší možná varianta (po možnost dále studovat nebo pracovat v Česku nebo jinde v Evropě).

Průzkum sice nelze při třetinové míře návratnosti jednoduše generalizovat, nicméně lze učinit určitá doporučení pro hospodářství a společnost Česka jako pro hostitelskou zemi migrace.

Zprv, přítomnost cizinců může mít různé dopady na vzdělávací systém v závislosti na komplexnosti národní strategie vůči migraci. Bezesporu přispívají zahraniční studenti k vytvoření multikulturního prostředí na univerzitách, zprostředkovávají českým studentům kontakt s vnějším světem a vzájemně se na akademické půdě mohou učit toleranci. Je však obtížné usuzovat, co bylo motivem zrušení školného pro cizince v podmínkách nedostatečné kapacity českých univerzit (stále přepis poptávky nad nabídkou) a v podmínkách nedostatečných finančních prostředků ve vysokém školství, ve vědě a výzkumu. Zda to bylo nástrojem rozvojové pomoci či podnětem k „importu mozků“. Dopady tohoto opatření jsou jednoznačné, významně narostl počet studentů ze zahraničí, především ze Slovenska a ze zemí bývalého SSSR. Možná měl být systém placení poplatků zachován, poplatky mohly připadnout vysokým školám, které by byly zainteresovány na počtu cizinců, propagovaly svoje programy a kryly eventuelní zvýšené náklady se studiem cizinců; univerzity nebo stát mohly poskytovat více prospěchových stipendií pro cizince.

Zadruhé, studenti s cizím státním občanstvím jsou důležitým potenciálním zdrojem kvalifikované a mladé pracovní síly v Česku, kteří se navíc snadno integrují. Na získání zahraniční kvalifikované pracovní síly je v současnosti zaměřena imigrační politika ČR se svým programem Výběru kvalifikovaných zahraničních pracovníků, který nabízí možnost požádat o povolení k trvalému pobytu ve zkrácené lhůtě po 2,5 letech práce a života v Česku (místo 5 let). Program se sice již také vztahuje na absolventy českých vysokých škol (Imigrace, MPSV), kteří o něm většinou vědí, ale mají o něm nedostatečné informace. Pokud chce Česko podpořit také trvalé usazení absolventů ze zemí mimo EU (což je logické v podmínkách neplacení školného), je třeba cíleně zvýšit informovanost studentů o programu a usnadnit jejich legální zapojení na trh práce, aniž by jim po ukončení studia zaniklo povolení k pobytu. V současném stavu financování vzdělání většiny cizinců z českého státního rozpočtu, by konzistentním opatřením strategie náboru kvalifikovaných cizinců měla být podpora zapojení absolventů na trh práce, (event. zvýhodnění absolventů českých vysokých škol) a zlepšení administrativních podmínek života studentů–cizinců v Česku – profesionální práce ze strany cizinecké policie, podmínky zdravotního pojištění, vyřizování pracovního povolení.

Zahraněční absolventi mohou specificky ovlivnit zapojení Česka do mezinárodních ekonomických vztahů. Díky svým jazykovým znalostem a znalostem zahraničních trhů mohou přispět k navázání obchodních vztahů při expanzi českých firem na východní „emerging markets“. Internacionalizace (či globalizace) terciárního vzdělání jde ruku v ruce s globalizací světového hospodář-

ství. Studentskou migraci je tak třeba posuzovat v širších souvislostech, které zahrnují migraci vysoce kvalifikovaných osob, mezinárodní obchod a kapitálové toky.

Literatura:

- CASTLES, S., MILLER, M. J. (1993): *The Age of migration – International Population Movements in the Modern World*. The Guilford Press, New York.
- Cizinci v České republice. Internetový server ČSÚ, http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/cizinci_v_cr.
- DJACIC, S. (2001): *International Migration: Trends, Policies and Economic Impact*. Routledge, London.
- Doma v České republice, <http://www.domavcr.cz>.
- DRBOHLAV, D. (2004): *Migration Trends in Selected EU Applicant Countries – The Czech Republic*. International Organization for Migration, Vienna.
- DUSTMANN, CH. (2001): *Why go back? Return motives of migrant workers*. In: Djacic, S. (ed.): *International Migration: Trends, policie and economic impact*. Routledge, London, s. 229–248.
- Education at Glance (2002). OECD, Paris, www.oecd.org.
- Education at Glance (2006). OECD, Paris, www.oecd.org.
- Imigrace. Pilotní projekt aktivního výběru zahraničních pracovníků, MPSV, <http://imigrace.mpsv.cz>.
- International Mobility of the Highly Skilled. OECD, Paris 2002.
- KING, R., RUIZ-GALICES, E. (2003): *Subsequent Migration Behaviour*. International Journal of Population Geography, 9, John Wiley and Sons, Ltd., s. 229–252.
- LI et al. (1996). *Migrating to Learn and Learning to Migrate*. International Journal of Population Geography, č. 2, s. 51–67.
- MASSEY, D. S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCCI, A., TAYLOR, J. E., PELLEGRINO, A. (1993): *Theories of international migration: a review and appraisal*. Population and Development Review, č. 19, s. 431–466.
- NOVÁKOVÁ, J. (2005): *Cizinci na vysokých školách v ČR: příklad Masarykovy univerzity*. Ročníková práce. Praha: Přírodovědecká fakulta UK, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Open doors. Report on international education exchange. Institute of International Education, <http://opendoors.iienetwork.org/>
- SCHNITZER, K., ZEMPEL-GINO, M. (2002): *Euro Student: Social and Economic Conditions of Student Life in Europe 2000*. Hochschul-Informationen-System, Hannover.
- SKELDON, R. (1997): *Migration and Development: A Global Perspective*. Longman, London.
- Trends in international migration: annual report 2000. OECD SOPEMI, Paris.
- Výroční zprávy o činnosti VŠE 2000–2005, www.vse.cz/kategorie.php?IDkat=1745.
- ZIMMERMANN, K. F., BAUER, T. (2002): *Economics of Migration*. Volume I.–IV. Edgar Publishing Ltd., Cheltenham, UK.

S u m m a r y

MIGRATION FOR STUDIES: FOREIGN STUDENTS AT THE UNIVERSITY OF ECONOMICS, PRAGUE

The students are a very dynamic element of migration flows in Czechia. In 2005/2006, there were more than 21 400 foreign students (7.5 % of the total student population) studying at Czech universities, mainly in Czech language (and paying no tuition fees). Figure 1 indicates the number of foreign students enrolled in university study programmes in Czechia with regard to their country of origin: Slovakia, Russia, Ukraine and others.

The first part of the article briefly presents theoretical and empirical findings on student migration. The second part analyses the results of a survey on foreign students at the University of Economics, Prague. All foreign students in spring 2006 (1 762 in total) received an e-mail message with web link to the questionnaire which they could fill in

online anonymously. All answered questionnaires (547 respondents) were included in an Excel database and analysed. The return rate of 31 % is quite low but still the sample contained a proportionate share of both sexes, countries of origin and faculties studied. However, conclusions for the whole foreign student population in Czechia can be rather difficult because the survey was performed only at one university with a specific focus on economics (social sciences).

Motivation for studies abroad is mainly economic, since education can be considered as investment. The students believe that a good diploma and experience abroad is the way to a prosperous career in the today's globalized world. According to the survey, this is the main reason why students do not study in their countries of origin and go abroad: they expect from this "investment" better opportunities in future and a chance to work abroad. The students come from geographically and culturally close countries and they choose Czechia because of linguistic proximity. The hypothesis that they come because of no tuition fees are to be paid by foreign students studying in Czech language has not been fully confirmed since it is important mainly for the students from the former Soviet Union but not for Slovaks forming the majority of foreign students.

Most of the foreign students are satisfied with their studies and they would come to study to Czechia again if they had the choice again. The respondents felt that in Czechia there is a higher tolerance of foreigners at universities than elsewhere in society; however some discrimination was reported mainly by students other than Slovaks. Most of the students already work during their studies and they have friends among Czechs as well as among other foreigners.

After finishing their studies, the students might probably stay studying or working in Czechia. The survey did not confirm that the students would continue further "west" after finishing their study programme. However, they can have different strategies. Only 10 % of them intend to go back to their countries of origin.

Based on these findings, some conclusions and recommendations can be provided: foreigners have an increasing impact on the Czech educational system. In the Czech system without tuition fees, foreign students have to be considered as an important part of the complex immigration strategy of the Czech Republic. Information campaign of the pilot project "Selection of Qualified Foreign Workers" could be focused also on foreign students and administrative procedures could be adapted to make easier the graduates' integration into labour market. Foreign graduates should be considered as an important potential source of qualified and young labour in Czechia which is also capable to enhance integration of the Czech economy into international economic relations.

Fig. 1 – Number of foreign students according to their country of origin inscribed in study programmes at all universities in Czechia. Key: Slovakia, Russia, the Ukraine, others. Source: Czech Statistical Office, http://www.czso.cz/ciz/cizinci.nsf/i/datove_udaje_vzdelavani

(Pracoviště autorky: do srpna 2006 odborná asistentka na VŠE v Praze, v současnosti pracuje v institucích EU; e-mail: radkabic@seznam.cz.)

Do redakce došlo 30. 1. 2007